

Barbara Tondos (1936-2012)

ur. w Zakopanem 23 listopada 1936 r. Córka Władysława Tondosa zakopiańskiego lekarza, więźnia KL Auschwitz i Janiny Tondosowej, urzędniczki. Uczyła się początkowo w domu (nauczanie domowe 1942-1944/45), następnie od trzeciej klasy w zakopiańskiej Szkole Powszechnej nr 2 (wiosną 1945), potem w Prywatnej Szkole Powszechnej im. św. Teresy w Zakopanem (1945/46-1948/49) i zakopiańskiej Państwowej Szkole Ogólnokształcącej Stopnia Licealnego im. Oswalda Balzera (1949-1953), gdzie zdała maturę 1 czerwca 1953 (abiturientka z ogólnym wynikiem „dobrym”). W szkole należała do Polskiego Czerwonego Krzyża, Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (od 1950/51, przewodnicząca koła klasowego) i Związku Młodzieży Polskiej (od 1951/52).

Studiowała historię sztuki w Uniwersytecie Jagiellońskim (1953-1957). Napisała pracę dyplomową o architekturze skarbcza Kościoła Mariackiego. Po zdaniu „ostatecznego egzaminu magisterskiego” w UJ (15 stycznia 1960) otrzymała tytuł zawodowy magistra historii sztuki (dyplom z ogólnym wynikiem „dostatecznym” z datą 1 sierpnia 1962 r. wydano jej 22 września 1962 r.).

Była pracownicą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Rzeszowie (1956-60) i Muzeum Zamku w Łańcucie (1960-1965). Zorganizowała w 1960 r. Wojewódzką Składnicę Zabytków Ruchomych (dziś: Dział Sztuki Cerkiewnej) przy łańcuckim muzeum. Stała się kierowniczką Międzymuzealnej Pracowni Konserwatorskiej w Łańcucie (1964-1965).

Wyszła za mąż za Jerzego Tura (1965), zachowując oficjalnie nazwisko panińskie. W latach 60. XX w. (wraz z J. Turem) przeprowadzała inwentaryzację zabytków w powiatach gorlickim, leżajskim i ropczyckim, Beskidzie Niskim i Bieszczadach, nadto w pow. etckim na Mazurach. Urodziła córkę Katarzynę (w 1966). Pracowała w Biurze Dokumentacji Zabytków w Rzeszowie w niepełnym wymiarze godzin (1969-1990). Ocaliła od zagłady m.in. wiele zabytków sztuki cerkiewnej i ludowej (zwłaszcza drewnianej). W połowie lat 70. nadzorowała konserwatorsko remont dworu w Łopusznej (1974-1976). W latach 70. XX w. pracowała jako inspektorka w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Targu oraz w Orawskim Parku Etnograficznym w Zubrzycy Górnej. Zainicjowała dwa niezrealizowane projekty – skansen budownictwa w Łopusznej (1974-1976) oraz Muzeum Czarów i Lecznictwa Ludowego w Bukowinie Tatrzańskiej. Była nauczycielką historii sztuki w Liceum Sztuk Plastycznych im. A. Kenara w Zakopanem przez półtora roku (1976/77-1977/78).

Była członkinią NSZZ „Solidarność”, w stanie wojennym, stając się kolporterką druków niezależnych (od 16 grudnia 1981), wydawczynią 10 numerów efemerycznego czasopisma satyrycznego „Kos Przedrzeźniacz”

(maszynopisy IV 1982-III 1983) i bibliotekarką wydawnictw niezależnych (1981-1989). Organizowała spotkania z wykładowcami niezależnymi (od 1983). Uczestniczyła w akcjach ulotkowych (od 1985) i wspomagała wydawnictwa podziemne w Krakowie (organizacja papieru na nielegalne druki). Była członkinią tzw. Grupy Rzeszowskiej, uczestnicząc w niezależnych, publicznych happeningach (od 1986). Pracowała w Liceum Sztuk Plastycznych w Rzeszowie (1986-2007). Udzielała się społecznie w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami, Stowarzyszeniu Historyków Sztuki, w latach 80. XX wieku – w Ruchu „Wolność i Pokój”, Federacji Zielonych, Pracowni na rzecz Wszystkich Istot, współzakładała dotyczącą ochrony środowiska Pracownię Kultury Tęczy w Rzeszowie.

Po przeprowadzonej przez Służbę Bezpieczeństwa rewizji w mieszkaniu (rekwizycja ponad 400 egz. wydawnictw II obiegu w czerwcu 1988) została skazana przez rzeszowskie Kolegium ds. Wykroczeń na karę grzywny. Współorganizowała Ruch Wolność i Pokój w Rzeszowie (1988-1989). Jako opozycjonistka była rozpracowywana przez rzeszowskie SB (WUSW) w ramach SOR krypt. „Meduza” (do 5 lipca 1989) i SOR krypt. „Pacyfiści” (1 września 1989 – 25 maja 1990).

W III RP zainicjowała reaktywację Oddziału Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Zakopanem. Prowadziła Pracownię Historii Sztuki i dawnej Architektury w Rzeszowie i Zakopanem (od 1995 r.). Uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie na mocy uchwały Rady Naukowej IS PAN (z dnia 12 czerwca 1997). Jej praca doktorska pisana pod kierunkiem prof. Wiesława Juszcza ukazała się drukiem pt. *Styl zakopiański i zakopiańszczyzna* (2005). Pracowała także dodatkowo w rzeszowskim Studium Nauczycielskim, Instytucie Sztuk Pięknych na Wydziale Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego, wykładając tam na kursach podyplomowych dla nauczycieli. Uczestniczyła aktywnie w wyjazdach inwentaryzacyjnych studentów Politechniki Łódzkiej na Huculszczyznę.

Autorka kilku książek, w tym tomiku poezji pt. *Skrawki zgrzebne* (1967) oraz artykułów, m.in. w „Acta Scansenologica”, „Bieszczady”, „Biuletynie Historii Sztuki”, „Kwartalniku Architektury i Urbanistyki”, „Ochronie Zabytków”, „Profilach”, „Rzeszowskiej Tece Konserwatorskiej”, „Skarbach Podkarpackich „Spotkaniach z Zabytkami”, „Tece Konserwatorskiej. Polska Południowo-Wschodnia”, „Tygodniku Podhalańskim” i „Wierchach”. Autorka 42 haseł do *Encyklopedii Rzeszowa* (2004) i 4 haseł w *Polskim słowniku biograficznym konserwatorów zabytków* t. 3 i 4 (2009 i 2011). Otrzymała Nagrodę Województwa Małopolskiego im. Mariana Korneckiego (2011). Zmarła w Lublinie 15 września 2012.

(notę biograficzną oprac. Marek Mariusz Tytko, BJ)

Jerzy Tur (1933-2009)

Urodził się 11 czerwca 1933 w Bondyrzu k. Zamościa jako syn Stanisława i Jadwigi, dwojga nauczycieli. Pracę dyplomową napisał pod kierunkiem prof. Juliusza Starzyńskiego w Uniwersytecie Warszawskim. Po ukończeniu studiów w UW, objął stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ) w Rzeszowie (15 stycznia 1956-1967). Stworzył Brygady Wykonawcze Robót Konserwatorskich (1957-1962). W celu ratowania zabytków stał się inicjatorem i współzałożycielem (wraz z A.Rybickim i A.Fastnachtem) Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku (1958), wchodząc także w skład jego rady muzealnej. Zainicjował powstanie dwóch nowych pracowni konserwatorskich – Wojewódzkiej Pracowni Konserwatorskiej przy Muzeum w Łańcucie i Pracowni Konserwatorskiej przy Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Pomnożył zbiory biblioteki i archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Rzeszowie. Przygotował (z J. Żurawskim) wzory kart ewidencyjnych obowiązujących w całej Polsce, tj. 1) kartę zabytków ruchomych i 2) kartę zabytków architektury. Zainicjował inwentaryzację budownictwa ludowego na Podkarpaciu przez zespół studentów i absolwentów historii sztuki UJ pod patronatem prof. Adama Bochnaka (od 1956 r.) oraz przez studentów architektury Politechniki Krakowskiej (1958/9-1998). Zainicjował powstanie w Muzeum – Zamku w Łańcucie Wojewódzkiej Składnicy Zabytków Ruchomych, gdzie zgromadzono dzieła z ok. 400 cerkwi (największy w Polsce zbiór ikon). W 1965 r. ożenił się z Barbarą Tondos.

Był członkiem zespołu doradczego ds. parków etnograficznych i budownictwa drewnianego przy Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Sztuki (1965-1970). Powołał w Rzeszowie pierwsze w Polsce Biuro Dokumentacji Zabytków (1966). Utworzył w Gorlicach pierwszy w Polsce urząd powiatowego konserwatora zabytków (potem w Jarosławiu, Przemyślu, Rzeszowie i Sanoku). Od 1967 do 1991 pracował m.in. w Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Rzeszowie, Muzeum Okręgowym w Rzeszowie (kierownik Działu Artystycznego przez 4 lata) i rzeszowskim Biurze Dokumentacji Zabytków. Był głównym konsultantem w Pracowniach Dokumentacji Naukowo-Historycznej Oddziałów Państwowego Przedsiębiorstwa Pracownie Konserwacji Zabytków w Lublinie i Rzeszowie. Stworzył koncepcję Podhalańskiego Parku Etnograficznego i przejściowo pełnił obowiązki dyrektora w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem. W Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej zatrudniony był jako kustosz.

Udziałał się w pracach w Wojewódzkiej Komisji Artystycznej ds. Plastyki i Sztuki Ludowej (1968-1972). Był członkiem Komisji Zakupu Muzealiów przy

Muzeum Okręgowym w Rzeszowie (1969-1982), Wojewódzkiej Rady Ochrony Dóbr Kultury przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków w Rzeszowie.

Z jego inicjatywy zinwentaryzowano ok. 30 tysięcy zabytków Podkarpacia (budownictwa ludowego i małomiasteczkowego, m.in. cerkwie, dwory, kościoły, kapliczki, szkoły). Opracował koncepcję parku etnograficznego dla Podhala (1974-5), opisał stan zachowania szałasów tatrzańskich. Stworzył koncepcję „muzeum skansenowskiego” w Kolbuszowej (1976-81).

Był członkiem NSZZ „Solidarność” (od 1980 r.). Wraz z żoną, Barbarą Tondos, współtworzył bibliotekę druków niezależnych w Rzeszowie (od 1981 r.). Współorganizował rzeszowski oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki.

Był członkiem Głównej Komisji Ochrony Zabytków (pierwotnie: Głównej Komisji Konserwatorskiej) Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Za zasługi w konserwacji zabytków otrzymał Złotą Odznakę SHS (1980) oraz tytuł członka honorowego (2006). Był współzałożycielem rzeszowskiego oddziału Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków i przewodniczącym oddziału SKZ w Rzeszowie (1 kadencja). Otrzymał nagrodę im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego SKZ (1999). Był członkiem honorowym Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce (2004). Należał do Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Towarzystwa Karpackiego, będąc tam członkiem Wielkiej Rady Karpackiego Płaju. Otrzymał odznakę „Za opiekę nad zabytkami” Towarzystwa Karpackiego i odznakę „Zasłużony działacz kultury”. Był członkiem Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej (od 1986 jako członek-rzeczoznawca). Stał się współzałożycielem i członkiem Komisji Konserwatorskiej przy Greckokatolickiej Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej.

W III RP zorganizował (1991-2) Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Rzeszowie (Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, obecna nazwa: Oddział Terenowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Rzeszowie) i był jego dyrektorem (1991-2002). Stworzył tam dokumentacyjną fototekę (ok. 40 tys. negatywów), bibliotekę fachową (ok. 3200 tomów). Fototekę wzbogacił m.in. o uratowaną z jego inicjatywy część archiwum (negatywów i pozytywów) zlikwidowanego w III RP zakładu FOTO-PAM w Jaśle (znanego wydawcy pocztówek z zabytkami). W maju 2002 przeszedł na emeryturę.

Autor kilku książek i wielu artykułów, drukowanych m.in. w „Almanachu Karpackim Płaj”, „Biuletynie Informacyjnym PKZ”, „Materiałach Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku”, „Rzeszowskiej Tece Konserwatorskiej”, „Tece Konserwatorskiej. Polska Południowo-Wschodnia”. Honorowy Członek

Stowarzyszenia Historyków Sztuki i Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu, współzałożyciel Komisji Konserwatorskiej przy Greckokatolickiej Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej, członek Wielkiej Rady Karpackiego Płaju. Uhonorowany został Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze – Gloria Artis” (2008). Zmarł 13 kwietnia 2009 w Rzeszowie.

(notę biograficzną oprac. Marek Mariusz Tytko)

Rzeszowska Biblioteka druków niezależnych (1981-1989) stworzona przez Barbarę Tondos i Jerzego Tura

Historia zbiorów

„Barbara Tondos i Jerzy Tur gromadzili w swoim mieszkaniu w Rzeszowie zbiór druków niezależnych (w latach 1981-1989), które w maju 1999 r. przekazali do Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego przy Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie.

Charakterystyka zbiorów

W przekazanej do FCDCN kolekcji znajdowało się 835 różnych tomów druków zwartych, 155 różnych tomów druków ciągłych, nadto 317 druków ulotnych, 27 innych (fotografii, znaczków, kopert, pocztówek, szarf itd.).

Katalog biblioteczny druków

Barbara Tondos i Jerzy Tur stworzyli dla swojej kolekcji **podręczny katalog druków niezależnych II obiegu** (tylko druków ciągłych i zwartych). Katalog nie obejmuje druków ulotnych ani zbiorów specjalnych np. fotograficznych (zdjęć), filatelistycznych (znaczków, kopert), muzealiów (szarf etc.). Mieści się on w jednej skrzynce o wymiarach: wys. 10 cm x szer. 13 cm x dł. 34 cm. Pocięte tekturkowe karty biblioteczne o wymiarach wys. 4 cm x szer. 7,5 cm, są podziurkowane i nanizane na związany sznurek, tworząc rodzaj wiązki. Katalog kartkowy, dziurkowany, przewleczony sznurkiem (spięty) wraz kartami dołączonymi luzem zachował się w oryginale w całości. Część kart katalogowych pozostaje luzem lub jest spięta recepturką, zapewne jako przygotowane do włączenia do katalogu.

Kartkowy katalog owej podziemnej biblioteki zawiera po przeliczeniu (2014 r.) w sumie **1411 kart**, w tym karty odsyłaczowe. W sumie istnieją **552 karty dotyczące druków ciągłych i 859 karty dotyczące druków zwartych**. Mamy do czynienia z autorskim katalogiem łączącym cechy katalogu rzeczowego (przedmiotowego) i krzyżowego (alfabetycznego i rzeczowego zarazem, z systemem odsyłaczy do poszczególnych pozycji). Katalog zawiera zarówno wiadomości i drukach zwartych (książkach), jak i drukach ciągłych.

Druki ciągle są rozpisane na poszczególne artykuły, dzięki czemu tworzy się rodzaj fragmentarycznej bibliografii zawartości czasopism niezależnych II obiegu.

Druki ciągle. Katalog przedmiotowy druków niezależnych II obiegu (zwartych i ciągłych) informuje o 65 różnych tytułach druków ciągłych (czasopism). Razem stwierdzono **155** różnych numerów (woluminów) tychże czasopism (od „ABC” po „Zeszyty Niezależnej Myśli Lekarskiej”). Są to rozpisane przeważnie pojedyncze numery danego tytułu, ale np. z „Kultury Niezależnej” rozpisano artykuły aż z **25** różnych numerów.

Druki zwarte. Katalog przedmiotowy druków niezależnych II obiegu informuje na **859** różnych kartach o **822** różnych tytułach druków zwartych oraz zawiera **37** odsyłaczy do nich. Znajdziemy tam książki kilkuset rozmaitych autorów od Adamczyka po Żylińską.

Podział rzeczowy (przedmiotowy) katalogu na poszczególne działy. Katalog przedmiotowy druków niezależnych II obiegu (zwartych i ciągłych) został faktycznie podzielony **na 6 działów** oznaczonych skrótami w prawym górnym rogu każdej karty wg działu:

1) **Literatura (L)** oznaczana także jako literatura piękna (**LP**), w tym – literatura dziecięca (**LDz**) – w sumie dwie wiązki („LP1” – **230** kart i „LP2” – **268** kart spiętych, nadto 12 luźnych kart, **razem 512 kart**). W tym – 295 kart dot. druków zwartych i 217 kart dot. druków ciągłych.

2) **Historia (H)**, w sumie – dwie wiązki („H” – 259 kart i „ZEN” [Zeszyty Edukacji Narodowej] – 26 kart spiętych i 1 karta luzem, **razem 286 kart**). W tym – 224 karty dot. druków zwartych i 62 karty dot. druków ciągłych.

3) **Prawo (D)**, skrót pochodzi od „**Deklaracje prawne**” i/lub „**Dokumenty prawne**” (i polityczno-prawne), w sumie – jedna wiązka (85 kart spiętych i 4 karty luzem, **razem 89 kart**). W tym – 55 kart dot. druków zwartych i 34 karty dot. druków ciągłych.

4) **Idee [Ideologia?] (I)**, w sumie jedna wiązka (218 kart spiętych i 60 kart luzem, **razem 278 kart**). W tym – 167 kart dot. druków zwartych i 120 kart dot. druków ciągłych.

5) **Polityka [Politologia] (A)**, skrót pochodzi od **Aktualności (Aktualne?)** w sumie jedna wiązka spięta, bez kart luźnych, **razem 235 kart**). W tym – 115 kart dot. druków zwartych i 120 kart dot. druków ciągłych.

6) **Poradniki konspiratora (BHP)**, skrót od nazwy **Bezpieczeństwo i Higiena Pracy [w konspiracji]**, czyli o zachowaniu się w trakcie zatrzymań, przesłuchań, rewizji **SB**, **razem 11 kart** luzem. W tym – 3 karty dot. druków zwartych i 8 kart dot. druków ciągłych.

(oprac. Marek Mariusz Tytko)